

PREBIVALSTVO LJUBLJANE V DRUGI POLOVICI 17. STOLETJA NA PODLAGI MATIČNIH KNJIG

MARKO STUHEC

S pričujočim sestavkom sem hotel doseči dvoje. Kot prvo sem želel ovrednotiti podatke, ki jih nudijo matične knjige ljubljanskih župnij, kot drugi cilj pa sem si zastavil na podlagi teh podatkov ugotoviti določene značilnosti prebivalstva, na katerega se te matične knjige nanašajo.

Ljubljana tistega časa je bila razdeljena med dve župniji. Stolna župnija sv. Nikolaja je obsegala mesto znotraj obzidja ter Krakovo, Trnovo, Gradišče, hiše pred Nemškimi vrati in del karlovškega predmestja. Kapucinsko, šempetrsko, poljansko in ostali del karlovškega predmestja pa je spadalo v teritorij župnije sv. Petra.¹

Iz stolne župnije sem uporabljal naslednje matične knjige: Krstne knjige za leta 1650 do 1700 ter poročne in mrliške knjige za isto obdobje.² Iz župnije sv. Petra pa sem rabil krstno in mrliško knjigo za leta 1691—1700.³ Vzrok, da sem izbral za analizo matrik pri sv. Petru krajše časovno obdobje, je v značilnostih razpoložljivega gradiva. Umrle osebe iz stolne župnije niso vpisane samo v mrliške knjige pri sv. Nikolaju, temveč večinoma v mrliške knjige pri sv. Petru. Te pa so ohranjene samo za čas od druge polovice leta 1690. Šele od tu naprej moremo natančno določiti število umrlih župljanov stolne župnije, upošteva je umrle iz predmestij, ki spadajo v šempetrsko župnijo, pa tudi število umrlih na področju cele Ljubljane. Ko smo dobili to številko, pa je bilo smiselno ugotoviti še število rojenih v istem času in na istem področju. V ta namen je bilo potrebno pregledati še krstne knjige župnije sv. Petra za leta 1691—1700.

O podatkih, ki jih nudijo, pa naj spregovorijo matične knjige kar same. Krstne knjige stolne župnije imajo naslednje podatke:

»Die 1 Octobris baptisata est Ursula filia legitima Martini Sherovnis ex coniunge Maria. Levantibus Patrinis Joanne Casteliz et Magdalena Staretova per me Sebastianum Skaller.« Poleg teh osnovnih podatkov je označen tudi stan ali poklic staršev: »... baptisatus est Franciscus Christophorus legitimus filius Domini Francisci Jacobi Erbser I. V. D....« V krstni knjigi pri sv.

Petru je poklic očeta izjemno redko označen, označeno pa je bivališče krščencev: »... baptisatus est Georgius leg. filius Stephani Saggar et Magdalenae gig' ex Shishka...« Med mrliškimi knjigami ene in druge župnije je glede podatkov velika razlika. Mrliška knjiga pri sv. Nikolaju: »... obyt D. Mathias Babsh I. V. D. an: 48 sep. ad PP Francis...« ali »... obiit Maria filia Sebastiani Kniffez sartoris an: 4. sep. ad S. Petrum«, ali s podatki izjemno bogat vpis: »... obiit Maria Themarin mercatoris uxor ad portam Carolst. anorum 20 in puerperio mortua salva prole sep. ad S Petrum«. V mrliških knjigah pri sv. Petru nista označena poklic in starost umrlega, vpisano pa je njegovo prebivališče. V začetku januarja 1691 beremo: »1. Jacobi Shellani infans ex Krakovo. 2. Unus peregrinus ex Civitate. Item Caspari Senzar infans ex suburbio. 4. Lucia Japlin ante portam Theutonicam...« Podatki v poročni knjigi stolnice pa so sledeči: »3 a huius copulati sunt Andreas Mishitsh et Ursula Urbaniz, adstantibus Joe Turkovitz et Gregorius Kollar.« Med podatki najdemo tudi poklic, družbeni položaj (dominus, perillustrimus dominus) poročencev, včasih pa je tudi označeno, ali gre za vdovca ali vdovo.

Iz navedenih citatov vidimo, da so podatki zelo raznovrstni, in da celo v matrikah iste župnije marsikdaj niso dosledno vodeni. Z njihovo uporabnostjo pa se bomo ukvarjali na naslednjih straneh.

Analizo prebivalstva bom začel s številom rojstev v stolni župniji. V letih 1650—1700 je v krstno knjigo pri sv. Nikolaju vpisanih 10.941 otrok iz te župnije. Celotno število vpisov je sicer nekaj večje, ker so vpisani tudi otroci iz drugih župnij, zlasti otroci iz župnije sv. Petra.⁴ Povprečno je bilo torej v enem letu v stolni župniji 214,5 rojstev. V krstni knjigi so sicer vpisani krsti in ne rojstva, toda praktično vsi novorojenci so bili krščeni, zato lahko število krstov mirne duše vzamemo za število rojstev.⁵ Kako so bila rojstva razporejena v posameznih desetletjih in letna povprečja le-teh, nam pove naslednja tabela:

Desetletje	1651—60	1661—70	1671—80	1681—90	1691—1700
Število rojstev	2022	2113	2226	2256	2189
Letno povprečje	202,2	211,3	222,6	225,6	218,9

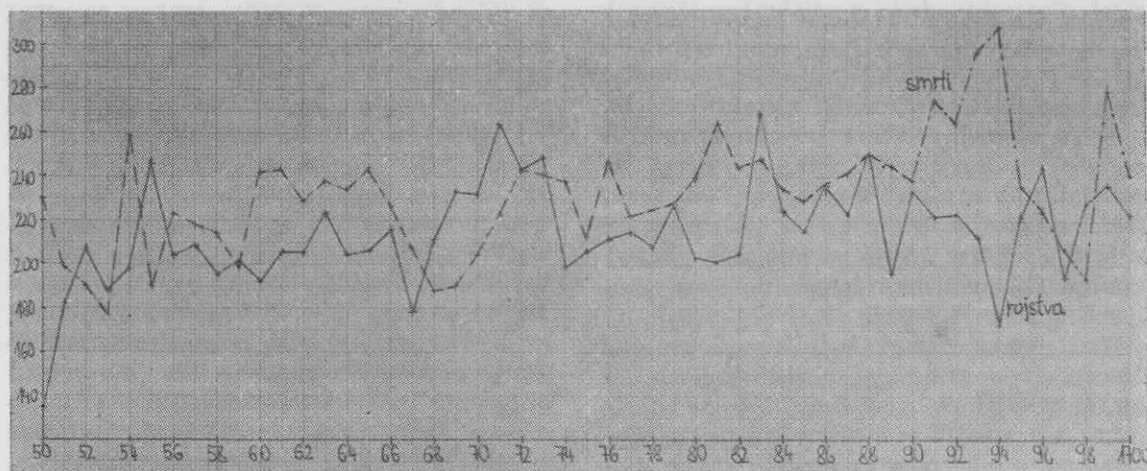

Diagram 1. Gibanje rojstev in smrti na področju stolne župnije 1650–1700

Gibanje rojstev v posameznih letih pa vidimo iz diagrama št. 1.

Vendar pa nam absolutne številke, tako tiste, ki se nanašajo na posamezna leta, kot one, nanašajoče se na desetletja, pravzaprav malo povedo o demografskih značilnostih in njih spreminjanju tiste populacije, ki jo obravnavamo, saj so med seboj težko primerljive. Povsem jasno je seveda, da se je celotno prebivalstvo v obravnavanih petdesetih letih spreminjalo in da je zato treba najti tak skupni imenovalac, ki bo dobljene številke osmislil in omogočil medsebojno primerjavo. Tak skupni imenovalac dobimo, če izračunamo stopnjo rodnosti. Izračunali jo bomo za celotno obravnavano obdobje in njene vrednosti v posameznih desetletjih.

Če pa hočemo vse to izračunati, moramo poznati število prebivalcev stolne župnije. V ta namen bomo uporabili rezultate raziskav, ki jih je na podlagi seznama družinskih poglavarjev iz leta 1660 in na podlagi seznama oseb, ki so bile dolžne plačevati mesni krajcar za leto 1706, opravil dr. Valenčič.⁶ Iz števila prebivalstva za ti dve leti

bom izračunal vrednosti za leti 1650 in 1700 ter izračunal povprečno število prebivalstva stolne župnije v drugi polovici 17. stoletja kot njuno aritmetično sredino. Ker je znano tudi povprečno letno število rojstev v tem času, lahko izračunamo tudi povprečno stopnjo rodnosti. Enako bomo dobili tudi ostale željene podatke. Ta način iskanja natalitete ima dve pomanjkljivosti. Prva je v tem, da izračuna za leto 1660 in 1706 ne dajeta povsem natančnega števila prebivalstva, ampak sta približka, druga napaka pa izhaja iz samega interpoliranja, ki v tem primeru predpostavlja enakomerno spreminjanje prebivalstva.

Po izračunih dr. Valenčiča je stolna župnija leta 1660 štela okoli 5000, leta 1706 pa okoli 6100 prebivalcev.⁷ Njeno prebivalstvo je po temtakuem v 46 letih naraslo za približno 1100 ljudi, ali za 24 ljudi vsako leto. Na podlagi zgornjih številok sta interpolirani vrednosti za leto 1650 in 1700 4760 oziroma 5956 prebivalcev in njihovo povprečno število v drugi polovici 17. stoletja 5358. Stopnja rodnosti pa znaša 40,05 ‰, kar pomeni enega novorojenca na skoraj točno 25 prebivalcev. V posameznih desetletjih pa se je rodnost gibala:

Desetletje	1651–60	1661–70	1671–80	1681–90	1691–1700
Povprečno število prebivalcev	4892	5132	5372	5612	5852
Stopnja rodnosti	41,33 ‰	41,17 ‰	41,43 ‰	40,20 ‰	37,41 ‰

Vidimo, da je stopnja natalitete v štirih desetletjih 1651–1690 približno enaka, v naslednjem desetletju pa pade. Kljub temu pa ostaja še vedno zelo visoka in z gotovostjo lahko trdimo, da njen padec v tem desetletju ni pogojen z bistvenimi strukturnimi spremembami tedanje globalne družbe, saj so take spremembe celo v najrazvitejših pod-

ročjih vplivale na padec natalitete šele v 19. stoletju.⁸ Morda utegne biti vzrok za ugotovljeno relativno zmanjšanje rojstev padec življenjskega standarda, ki je bil posledica leta 1692 izpeljanega razvrednotenja denarja in s tem v zvezi močnega zvišanja cen vseh žit,⁹ zaradi česar je možno da se je zmanjšala želja po otrocih. Takšno sklepanje predpo-

stavlja poznavanje določenih kontraceptivnih načinov. Verjetno ni razloga, da bi bili Ljubljančani pod ravniyo svojih sodobnikov in ne bi poznali takrat običajnih metod.¹⁰

Prehajamo na probleme povezane z umrljivostjo. Število umrlih oseb ugotovimo na podlagi vpisov v mrliško knjigo. Tudi tukaj lahko rečemo enako, kot smo rekli za vpise v krstno knjigo: čeprav so v mrliško knjigo vpisani pokopi, lahko število pokopov jemljemo kot število smrti.

Umrle osebe iz stolne župnije so, kakor smo že rekli, vpisovali v dve mrliški knjigi: tisti umrli, ki so jih pokopali župniki stolne župnije, so bili vpisani v mrliško knjigo stolnice, ostali pa so bili vpisani v mrliško knjigo župnije sv. Petra. Problem pa tiči v tem, da sta obe knjigi hkrati ohranjeni le za obdobje od

druge polovice leta 1690 naprej. Zato nam je točno število umrlih znano šele za desetletje 1691—1700. V tem času je v mrliško knjigo stolne župnije vpisanih 480, v mrliško knjigo pri sv. Petru pa 2050 umrlih oseb iz stolne župnije, kar zneso skupaj 2530 mrtvih, ali 253 na leto. Stopnja umrljivosti za to desetletje je 43,23 %. Zdi se, da je možno na podlagi teh rezultatov brez problemov določiti tudi število umrlih v ostalih desetletjih. Vendar ni povsem tako. Najenostavnejši način, namreč ta, da vzamemo povprečno letno število vpisov mrličev iz stolne župnije v mrliški knjigi pri sv. Petru za osnovo, ki ji prištejemo vsakoletne vpise v mrliško knjigo stolnice v letih 1650—1690, se izkaže kot nepravilen, brž ko pogledamo število vpisanih mrličev pri sv. Nikolaju za posamezna desetletja:¹¹

Desetletje	1651—60	1661—70	1671—80	1681—90	1691—1700
Število vpisov	876	808	785	310	480

Padanje števila vpisov od 1651—1680 in pravi prelom v naslednjem desetletju kaže na to, da so po letu 1680 župniki iz stolne župnije bistveno manj pokopavali svoje umrle župljane kot prej. Zato je osnova 205 mrličev za leta 1650—180 mnogo previsoka.

Drugo možnost pa nudi izračunana stopnja umrljivosti za zadnje desetletje 17. stoletja. Problem pri tem načinu pa je, da spričo določene možnosti, da je bila umrljivost v desetletju 1691—1700 vsled dviga življenjskih stroškov, povzročenega z razvrednotenjem denarja, večja. V pomanjkanju drugih po-

datkov pa je to edina pot za to, da vsaj približno ugotovimo razmerje vpisov v obe knjigi. O splošnoveljavnosti stopnje umrljivosti desetletja 1691—1700 za celo obravnavano dobo pa bomo govorili kasneje, za enkrat privzemimo, da je kolikor toliko splošna. Postopali bomo tako, da bomo na podlagi povprečnega števila prebivalcev v vsakem desetletju in stopnje umrljivosti izračunali povprečno število umrlih v enem letu ustreznega desetletja in od tega odšteli povprečni enoletni vpis v mrliško knjigo stolne župnije v istem desetletju. Dobimo naslednje:

Desetletje	1651—60	1661—70	1671—80	1681—90	1691—1700
Vsi umrli iz stolne župnije	212	222	233	243	253
Vpisi pri sv. Nikolaju	88	81	79	31	48
Izračunani vpisi pri sv. Petru	124	141	154	212	205

Na podlagi dobljenih rezultatov lahko določimo število umrlih v stolni župniji v posameznih letih (diagram 1).

Diagram nam pokaže gibanje rojstev in smrti v stolni župniji v drugi polovici 17. stoletja. Njuno nihanje je odvisno od medsebojnega učinkovanja posebnih okoliščin in splošnega stanja prebivalstva in gospodarstva. Število rojstev in smrti je v osnovi določeno z velikostjo in nihanjem tistih skupin, od katerih te dogodke pričakujemo — s starostno strukturo prebivalstva. Mnogokrat pa bistveno močnejše vplivajo razni nepričakovani dogodki: vojne, epidemije, lakote, naravne nesreče, ki povzročijo, če delujejo posamič,

večje ali manjše demografske krize, izražene v precejšnjem povečanju mrtvih in padcu rojstev, ali pa povzročijo, če nastopijo skupaj, demografsko katastrofo, katere značilnost je izredno povečanje smrtnih primerov.¹² Že iz diagrama je razvidno, da v obravnavanem obdobju ni bilo nobene demografske katastrofe, niti večje krize, saj poglobljena povzročitelja le-teh vojna in kuga¹³ nista bila prisotna. Prisotne pa so bile slabe letine, ki jih lahko ugotovimo iz gibanja cen na ljubljanskem živilskem trgu.¹⁴

Zaradi že omenjenega padca vrednosti denarja bomo opazovali gibanje žitnih cen in njihov vpliv na smrtnost ločeno za obdobje

1650—90 in 1691—1700. V prvem obdobju je nekaj let, ko je cena visoka (1651—52, 1664, 1674—75, 1685—86), vendar pa to na gibanje smrtnosti nima nobenega vpliva. Poglavitni oblikovalec rojstev in smrti v obdobju 1650 do 1690 je torej starostna struktura stolne župnije.

V obdobju 1691—1700 se cene zelo dvignejo leta 1692, nekoliko padajo v naslednjih dveh letih, dosežejo vrh leta 1695 in 1696 ter postopoma padajo do leta 1700, čeprav so še vedno zelo visoke.¹⁵ Skok cen je nedvomno zaostril življenjske razmere revnejših slojev ter povzročil določeno podhranjenost in oslabilost, saj se krivulja smrtnosti v letih 1693—1694 dvigne. Smrti so številne zlasti v zimskih mesecih teh dveh let, pogostejše kot sicer v istem letnem obdobju, kar kaže na neodpornost in dovzetnost za bolezen. Ker pa v naslednjih letih število umrlih strmo pada, se zdi, da je smrt med tistimi sloji, ki jih je

draginja prizadela, v obeh omenjenih letih pobrala slabotne in bolehe, ki bi sicer umrli leto ali dve kasneje. Ostali so bili po naravi odpornejši, zato jih nove podražitve in pomanjkanje ni več prizadelo. Krivulja smrtnosti otrok pa kaže, da padec standarda na otroke bolj neposredno učinkuje. Število umrlih otrok je veliko 1693, narašča pa tudi 1695—96 (diagram št. 2). To lahko razlagamo z večjo občutljivostjo otrok in s prilivom novorojencev, ki so še posebno v težkem položaju. Potrebno pa bi bilo tudi raziskati vzroke za veliko število umrlih otrok leta 1691, ko je veliko smrti med otroci v Gradišču (diagram št. 3).

Vendar pa dvigu cen ne smemo pripisovati prevelikega vpliva na smrtnost. Če pogledamo stopnjo umrljivosti v stolni župniji za teh deset let, vidimo, da nikoli ni ekstremno visoka:

Leto	1691	1692	1693	1694	1695	1696	1697	1698	1699	1700
Umrljivost v ‰	47,84	45,91	51,44	53,09	40,38	38,34	35,13	32,79	47,13	40,41

Tudi najvišja je še vedno relativno zmerna in daleč od tistih, ki so značilne za akutne krize.¹⁶ Ker pa je v nekaterih letih precej nižja, se zdi, da povprečna stopnja smrtnosti za to desetletje ni bistveno drugačna¹⁷ kot v ostalih desetletjih in da so računi na njeni podlagi precej točni. Vpliv povečanih cen je

torej v tem, da je smrtne primere bolj skoncentriral.

Ohranjeni podatki nam omogočajo, da opazujemo umrljivost tudi v predmestjih izven stolne župnije. Tako lahko določimo število umrlih posebej za mesto znotraj obzidja in posebej za vsa predmestja skupaj (diagram št. 4). Naslednji diagrami (št. 5, 6, 7) pa diferencirajo umrle po starosti. Iz razmerja med umrlimi odraslimi in otroci je možno približno sklepati na delež otrok v celotnem prebivalstvu. Izračunati pa se ta delež iz zgornjega razmerja ne da, ker je bila umrljivost otrok višja kot umrljivost odraslih. Iz diagrama pa moremo sklepati, da je bil delež otrok v predmestjih večji kot v mestu. To potrjuje tudi seznam družinskih poglavarjev iz leta 1660, kjer je vseh otrok 21,5 ‰, od tega v mestu 20 ‰, v predmestjih pa 24 ‰.¹⁸ Ker se

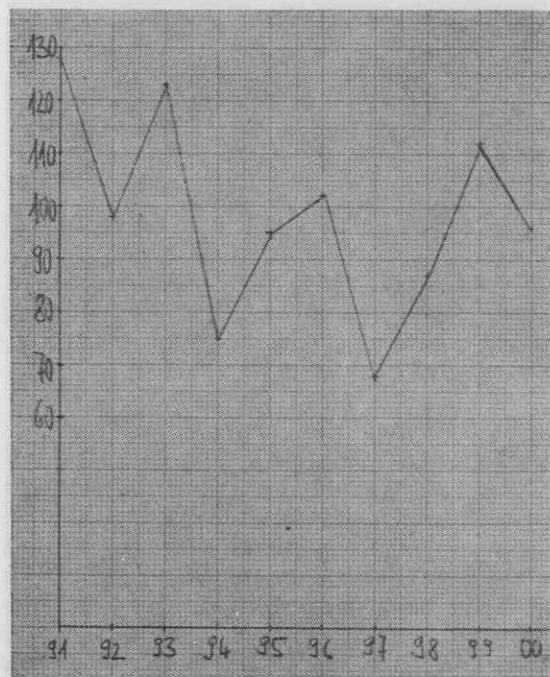

Diagram 2. Gibanje smrti otrok v stolni župniji 1691 do 1700

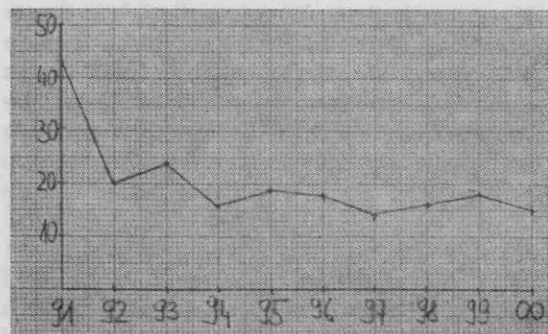

Diagram 3. Gibanje smrti otrok v Gradišču 1691—1700

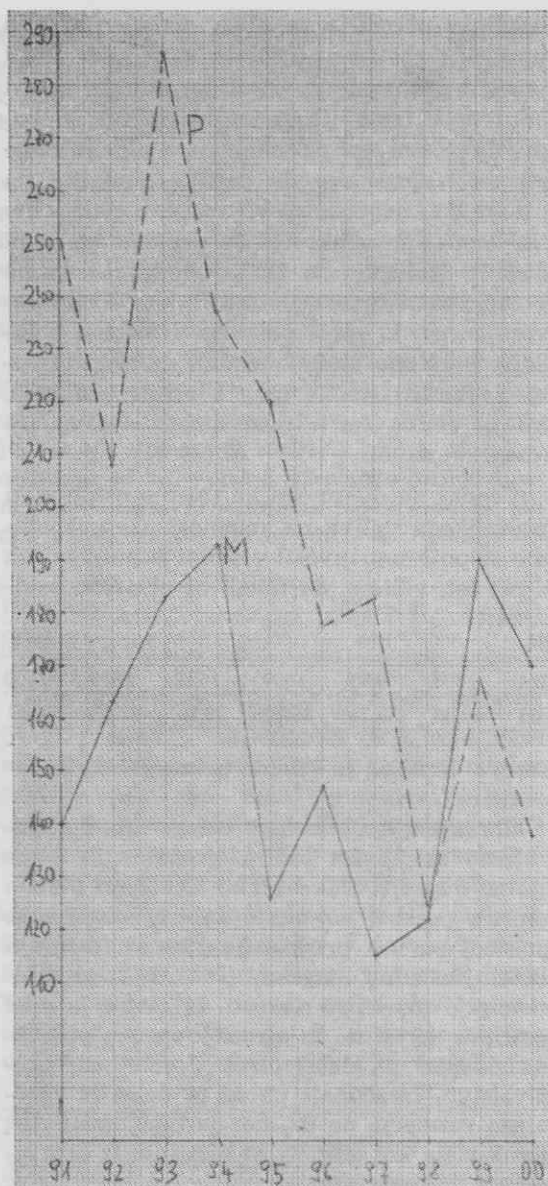

Diagram 4. Gibanje smrti na področju celotne Ljubljane 1691—1700: M — mesto, P — vsa predmestja

odstotek starostne skupine do 14. leta¹⁹ praktično ni spremenil do popisa 1754,²⁰ lahko privzamemo, da je bil tak tudi zadnje desetletje 17. stoletja. Za ta čas pa lahko spet na podlagi podatkov in rezultatov Valenčičevih raziskav izračunamo povprečno število prebivalcev v posameznih delih stolne župnije in določimo različne stopnje umrljivosti:

	Mesto	Predmestja v stolni župniji
Otroci v ‰	70,9	93,5
Odrasli v ‰	33,4	35,8
Vsi v ‰	40,7	49,7

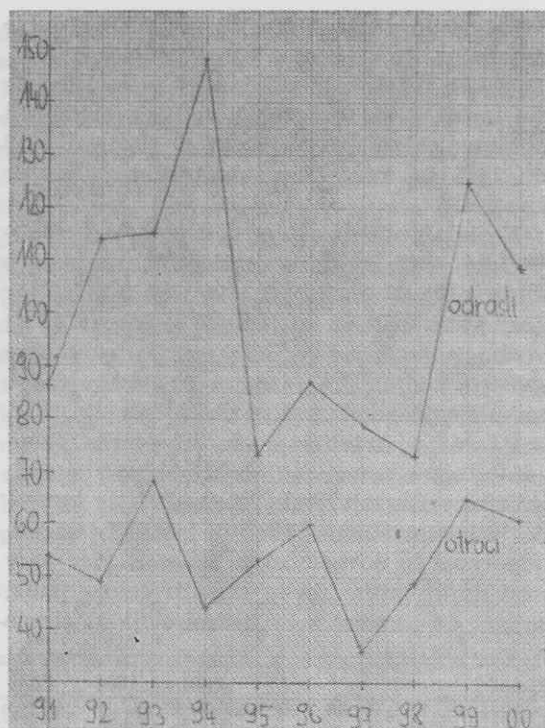

Diagram 5. Umrli v mestu glede na starost 1691—1700

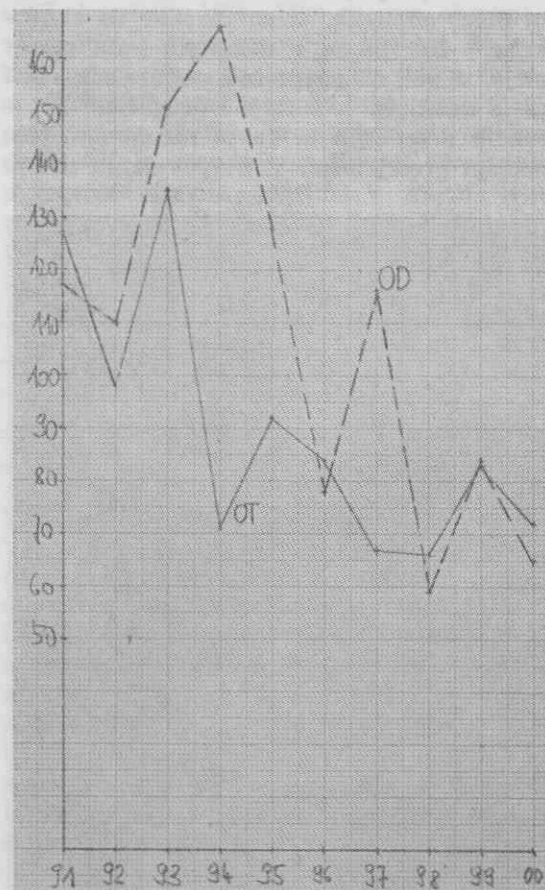

Diagram 6. Umrli v lj. predmestjih glede na starost: OD — odrasli, OT — otroci

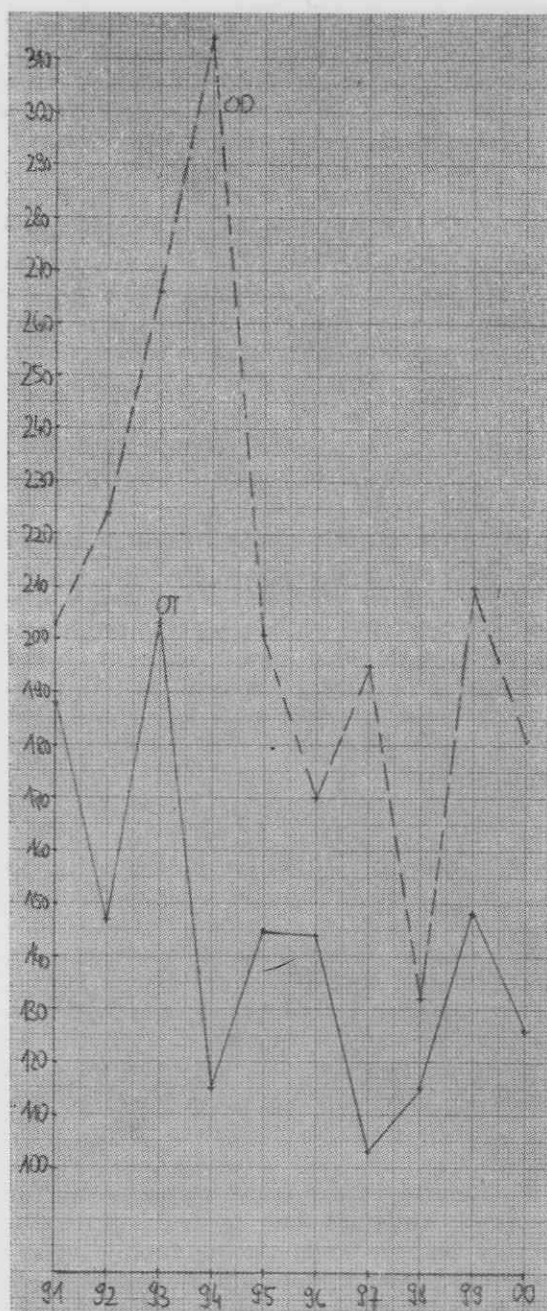

Diagram 7. Umrli v celotni Ljubljani glede na starost 1691—1700: OD — odrasli, OT — otroci

Ker je bilo materialno stanje in socialni položaj, pa tudi življenjski način v vseh ljubljanskih predmestjih v bistvu precej podoben, lahko vzamemo stopnjo mortalitete, ki smo jo izračunali za predmestja stolne župnije tudi za tista predmestja, ki so spadala v župnijo sv. Petra in na tej podlagi izračunamo še njihovo število prebivalcev. Povprečno je tam v desetletju 1691—1700 umrlo 99,9 ljudi letno. Pri zgoraj izračunani stopnji umrljivosti (49,7 %) je znašalo število prebi-

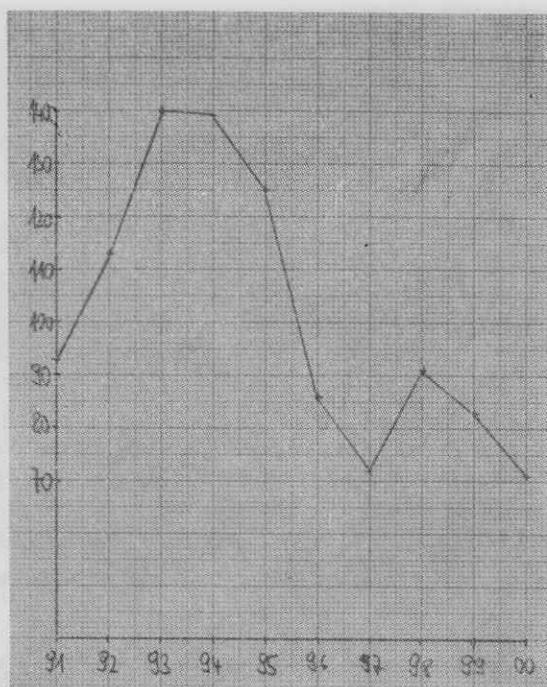

Diagram 8. Gibanje rojstev v lj. predmestjih iz šempetrske župnije 1691—1700

valstva karlovškega poljanskega, šempetrskega in kapucinskega predmestja v tem času približno 2000, celotna Ljubljana pa okoli 7850 ljudi.

Za čas med leti 1691—1700 bomo gledali še krstne knjige župnije sv. Petra in število rojenih v tistih ljubljanskih predmestjih, ki so spadala v to župnijo. Tako bomo dobili število rojenih za celotno Ljubljano, ga primerjali s številom umrlih in ugotovili naravni prirastek prebivalstva.

Gibanje rojstev je prikazano na diagramu št. 8. Vsako leto jih je bilo povprečno 101,2, kar pomeni, da je bila rodnost v Šempetru, Poljanah in Karloškem predmestju 50,6 % mnogo višja kot v stolni župniji, v kateri pa rojstev po posameznih mestnih delih ne moremo diferencirati, ker v krstnih knjigah stolnice bivališča krščencev, razen če niso iz druge župnije, niso označena. Rodnost je bila v obravnavanih predmestjih tudi za spoznanje višja od umrljivosti. Morda lahko povežemo to in pa visoke vrednosti obeh komponent naravnega gibanja prebivalstva s podeželskimi značilnostmi teh predmestij. Visoko stopnjo smrtnosti mora kompenzirati ustrezno število rojstev.

Iz gibanja rojstev in smrti na področju cele Ljubljane (diagram št. 9), kakor tudi iz izračunane stopnje rodnosti (40,78 %) in umrljivosti (44,9 %) pa je jasno, da je bil naravni prirastek prebivalstva negativen, kar je sploš-

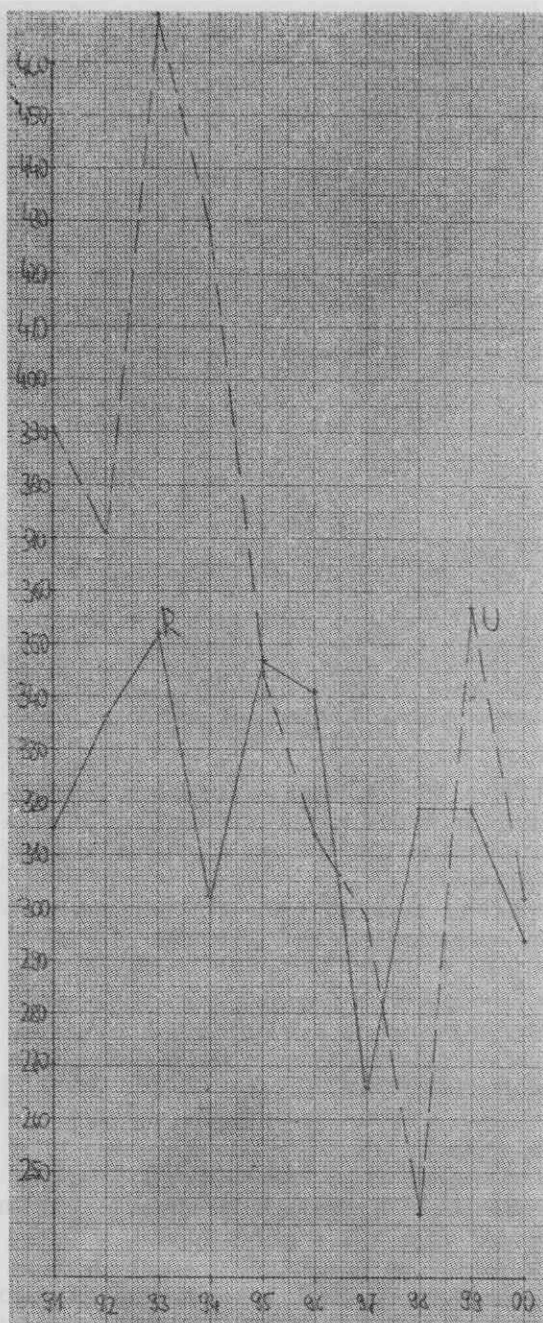

Diagram 9. Gibanje števila rojenih (R) in umrlih (U) na področju cele Ljubljane 1691—1700

na značilnost mest tistega časa²¹ in velja v Ljubljani tudi še konec 18. stoletja.²² V obravnavanem desetletju je bilo v Ljubljani rojenih 328 ljudi manj kot jih je umrlo.²³ Naravni padec prebivalstva pa gre, kot smo videli, na račun stolne župnije, kjer je bilo 341 rojstev manj kot smrti.²⁴ Ker pa je prebivalstvo župnije v tem času naraslo za približno 216,²⁵ se je na njen teritorij priselilo v istem času okoli 550 ljudi več, kot se jih je odselilo.

Rojevanje in umiranje pa ne poznata samo dolgoročnih, nekajletnih, ali celo nekajdesetletnih gibanj. Poznata tudi sezonsko nihanje. V nekaterih obdobjih leta se več ljudi rodi in jih več umre. Letna nihanja rojstev in smrti v Ljubljani in njenih predmestjih kažejo diagrami št. 10—13.

Smrti so najpogostejše v februarju, marcu in aprilu ter v avgustu in septembru. Razmik ekstremnih vrednosti je različen. V mestu je sorazmerno majhen, v predmestjih večji. Nihanja so nekaj manjša pri odraslih kot pri otrocih (glej diagrama št. 10, 11). Na umrljivost žensk v fertilni dobi imajo precejšen vpliv porodi (diagram št. 12), kritični meseci za dojenčke pa so poletni.

Namesto krivulje rojstev si bomo ogledali raje krivuljo spočetij, saj so rojstva le posledica neke dejavnosti, za katero so ljudje v različnih letnih časih različno razpoloženi. Krivuljo spočetij dobimo neposredno iz krivulje rojstev, le da je treba upoštevati, da so tisti, ki so rojeni prve dni marca, spočeti v istem mesecu kot tisti, ki so rojeni v februarju, to je v maju. Spočetja imajo samo en vrh v letu, in sicer v aprilu in v maju, najmanj pa jih je pozno poleti in jeseni, padejo pa tudi v času velikonočnega posta (diagram 13).

Prehajamo na vprašanje porok in analizo poročnih knjig. Skupno je med leti 1650—1700 v poročne knjige stolne župnije vpisanih 3585 porok. Njihovo gibanje po posameznih letih in njihov letni ritem kažeta diagrama št. 13, 14, razporejenost po posameznih desetletjih in število porok na 1000 prebivalcev pa so naslednje:

Desetletje	1651—1660	1661—1670	1671—1680	1681—1690	1691—1700
Število porok	640	718	738	737	752
Število porok na 1000 prebivalcev v ‰	13,08	13,99	13,73	13,13	12,85

Pri analizi poročnih knjig moramo upoštevati, da so poroke vpisane v poročno knjigo tiste župnije, ki ji pripada nevesta. To pa pomeni, da ni nujno, da so v zgornjih števil-

kah zajete vse poroke stolnih župljanov, saj so poroke tistih ženinov, ki so si pripeljali neveste od drugod, načeloma vpisane v domače župnije le-teh. Toda glede na precej

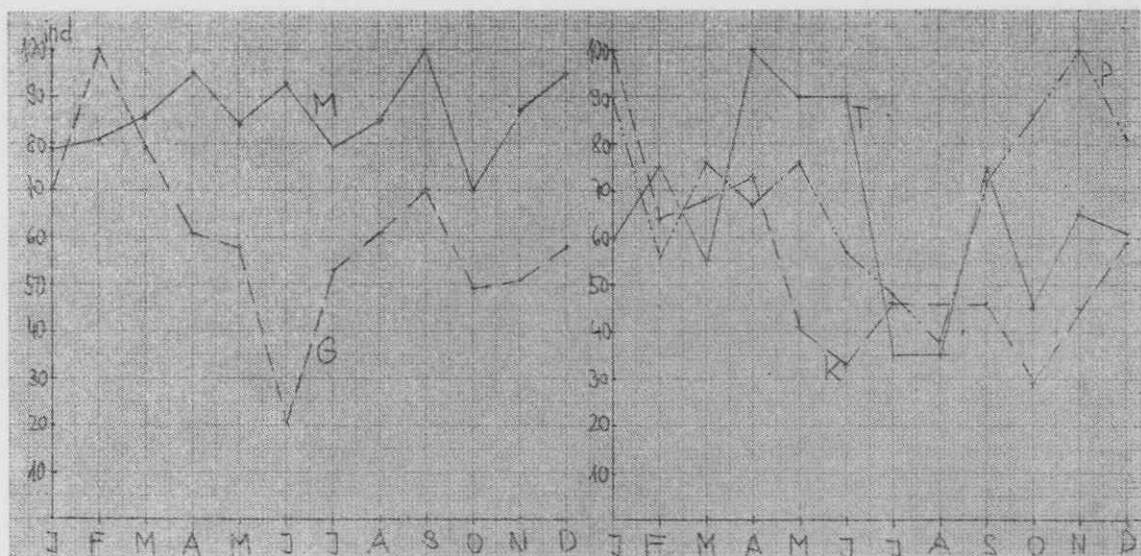

Diagram 10. Sezonski ritem umiranja v Ljubljani 1691-1700 (odrasli): M — mesto, G — Gradišče, T — Trnovo, K — Krakovo, P — Poljane

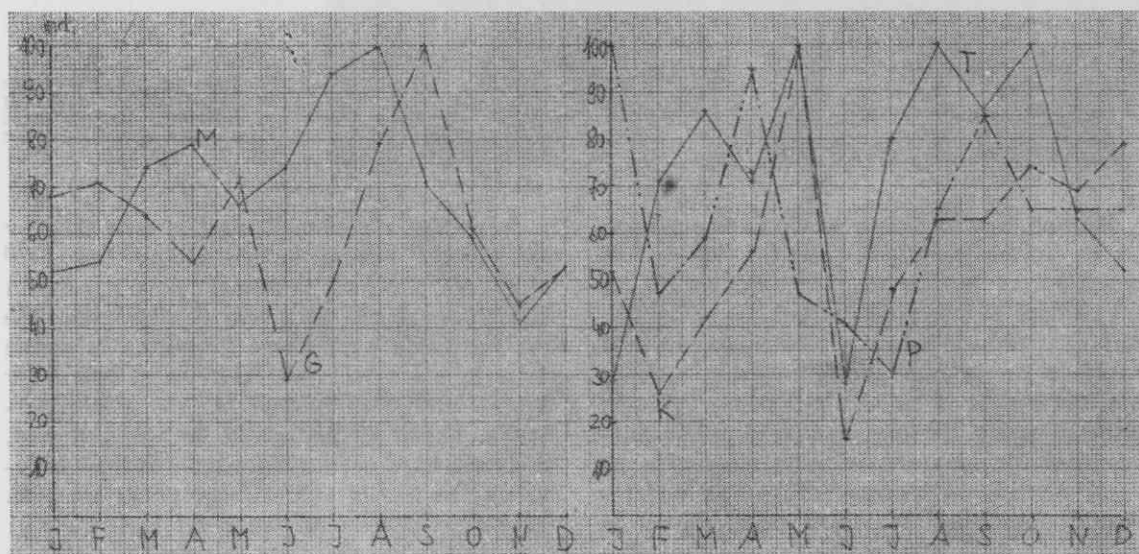

Diagram 11. Sezonski ritem umiranja v Ljubljani 1691-1700 (otroci): M — mesto, G — Gradišče, T — Trnovo, K — Krakovo, P — Poljane

visoke stopnje nupcialitete je možno sklepati, da je vendar relativno velik del mlado-poročencev iz stolne župnije vpisan tu.

Kaj nam povedo o njihovem krajevnem poreklu podatki iz poročnih knjig? Med 3585 nevestami in prav toliko ženini je prav malo takih, katerih domači kraj je označen. Tako je izrecnih neljubljank 7. Dve od teh prihajata od daleč: ena iz Štajerske, druga je vdova iz Trsta. Ostale pa so od bliže: iz moravške župnije, iz župnije sv. Martina ter iz župnije sv. Petra. Zaradi zgornjega načela moremo trditi, da so ostale neveste v glavnem

iz stolne župnije. Med ženini je za 18 od njih označen kraj: po eden prihaja z Bavarske, Koroške, Dalmacije, Avstrije («natione Austriacus»), Ogrske («ex Hungaria»), pa iz župnije sv. Janeza, Novega mesta, Logatca, Šent-rupert, Kamne Gorice, Vrhnike in iz župnije sv. Martina. Po dva pa sta iz iške župnije, Cerknice in Šentvida. K naštetim pa moramo dodati še kak ducat vojakov iz različnih kompanij in regimentov, ki so bili za krajši ali daljši čas nastanjeni v Ljubljani. Pri tem pa seveda ne gre za vojake iz ljubljanskega gradu («ex arce»). Te moremo imeti za domačine.

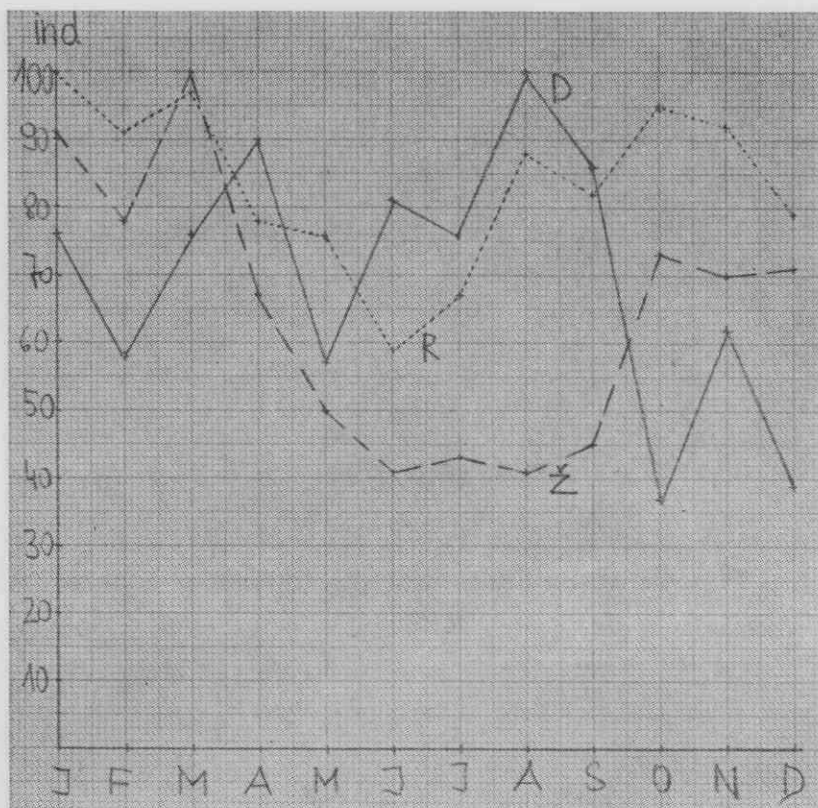

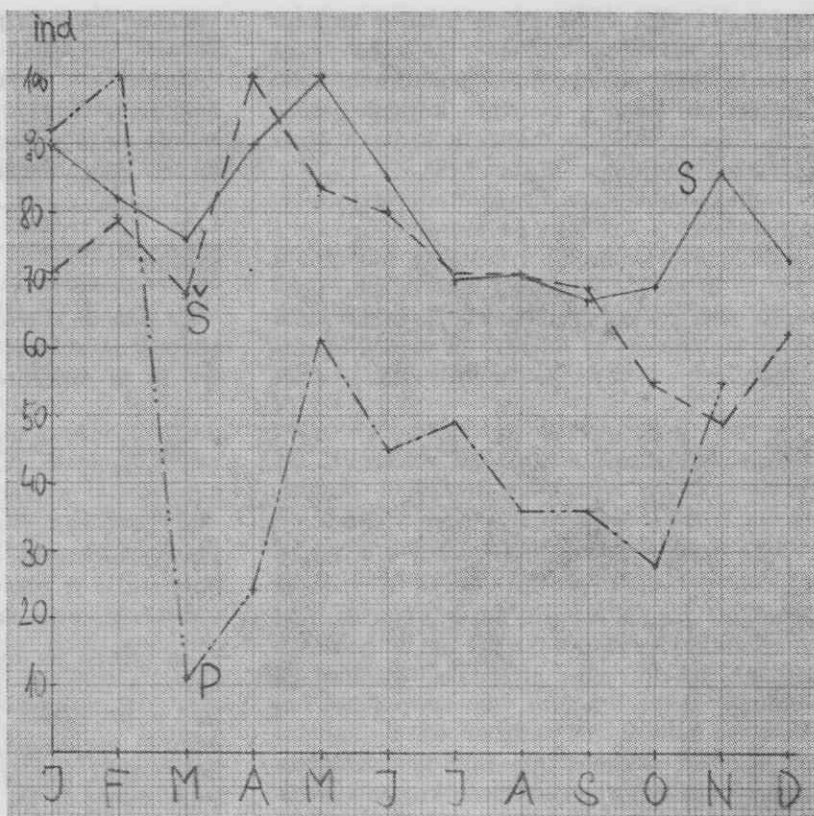
Diagram 12. Sezonski ritem žensk v fertilni dobi (Z) in dojenčkov (D) ter ritem rojstev (R) v Ljubljani 1650 do 1675

Majhno število ženinov-nedomačinov nava-ja na misel, da so bili ženini, ki so bili smatrani za nedomačine (tujce), redki. Na tej podlagi bi lahko sklepali, da so se župljani stolne župnije skoraj v celoti poročali med seboj in da je bilo področje stolne župnije kar samo sebi populacijsko zaledje. Vendar pa to ni nujno. Za tiste, za katere je iz označbe vidno, da niso domačini, je možno, da so se šele pred kratkim priselili in so v doje-manju domačinov še vedno tujci, ali pa je možno, da so se ljubljanske neveste (iz stolne župnije) preselile k njim. Za ostale ženine, za katere pa domači kraj ni naveden, pa je najbolj verjetno, da so dojeti kot domačini, čeprav nikakor ni nujno, da so vsi to tudi po poreklu. Za mnoge lahko predpostavljamo, da so priseljenci. Preden so si kolikor toliko uredili eksistenco, osnovni pogoj za poroko, je bilo gotovo potrebno nekaj časa, očitno toliko, da je njihovo krajevno poreklo do ne-ke mere izgubilo pomen označevalca.

Gornji premislek o možnih priselitvah ute-meljimo z analizo porok. S pomočjo tabele slučajnih števil sem izbral 93 porok med leti 1650—1681. Poleg porekla mladoporočencev me je zanimala še starost partnerjev, število rojenih otrok v zakonu, medporodni intervali in časovni razmak med poroko in prvim po-

rodom. Vse navedene podatke sem iskal v repertoriju krstne knjige stolne župnije.²⁶ Poglejmo, kaj nam ta seznam pove o poreklu mladoporočencev in s tem o migracijah. Če sta partnerja po poreklu domačina iz stolne župnije, sta morala biti krščena in vpisana v krstno knjigo in ju torej najdemo v reper-toriju, hkrati pa ugotovimo še njuno starost, podatek, ki v poročnih knjigah tudi ni zabe-ležen. Če pa ju tam ni, sta priseljenca, za katera pa seveda ne vemo od kod. Med 91 ženini (dva iz vzorca sta se poročila dvakrat) jih najdemo 17, med 93 nevestami pa 20. To pomeni, da je le 18,6% ženinov in 21,5% nevest domačinov iz stolne župnije. Dobljeni rezultat upravičuje domnevo o močnem pri-seljevanju, zlasti, ker moramo upoštevati, da je v zgornji analizi zajet le del priseljen-cev, tisti, ki so se v obravnavanem obdobju poročili. Med priseljenci pa so bili že poro-čeni in taki, ki tega niso nikoli storili. Ven-dar pa ni bil velik samo priliv prebivalstva. Velik je bil tudi njegov odliv. To sklepam na podlagi naslednjega dejstva: ko sem analizi-rajoč gornji vzorec iskal povprečno število v zakonu rojenih otrok, nisem v 50 primerih našel nobenega otroka, v 17 primerih pa sa-mo enega. Za pojasnitev tega moramo upo-števati tri vzroke. Prvi možni vzrok je steril-

Diagram 13. Sezonski ritem spočetij v Ljubljani 1691 do 1700: S — stolna župnija, S — lj. iz šempetrske župnije. Sezonski ritem porok vpisanih v por. knjigo stolnice (P)

nost v zakonu, drugi kratkotrajnost zakona zaradi hitre smrti enega ali celo obeh partnerjev, tretji možni vzrok pa je izselitev še pred rojstvom prvega potomca. Nobeden izmed navedenih vzrokov pa ne deluje sam. Nesmiselno bi bilo predpostavljati, da je bila več kot polovica zakonov sterilnih, ali, da se jih je več kot polovica zaradi smrti končala tako hitro, da ni bilo mogoče imeti otrok. Vsi

trije vzroki delujejo hkrati, a v različni meri. Če bi hoteli vedeti, v kakšnem razmerju učinkujejo, bi morali napraviti posebno raziskavo, nedvoumno pa lahko največjo težo med njimi pripišemo odselitvam. Vendar pa je treba upoštevati še nekaj. Stolna župnija sv. Nikolaja je bila gotovo privlačen kraj za poroke tudi za tiste mlade ljudi, ki ji niso pripadali. Zato je verjetno, da so se mnogi v

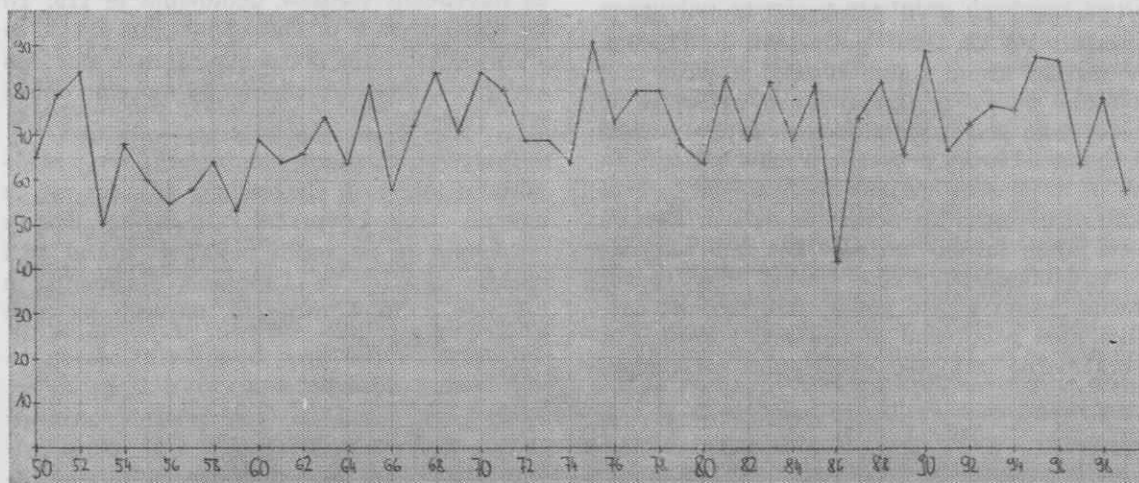

Diagram 14. Vpisi v poročno knjigo stolnice 1650—1700

poročno knjigo vpisani pari prišli v stolnico poročiti, čeprav so bili sicer iz kake druge župnije. Zato mislim, da bi podatke za marsikateri par našli v matičnih knjigah sosednjih župnij, zlasti v matičnih knjigah šempetrske župnije.

Poglejmo rezultate v zvezi s starostjo mladoporočencev. Pri tem pa moramo opozoriti na omejenost dobljenih rezultatov, kar izhaja iz istih dejstev, na podlagi katerih smo ugotovili velik pretok prebivalcev. Če lahko samo za 20 ženinov in 21 nevest²⁷ iz vzorca ugotovimo rojstno letnico, dobljenega rezultata se-

veda ne moremo posploševati brez velike rezerve.

Začnimo z nevestami. Njihova povprečna starost je bila 21 let, modalna pa 19. Najmlajša je bila stara slabih 16, najstarejša pa 29 let. Podrobnejša razdelitev pa je:

Leta	Pod 20	20—24	Nad 25
Število	11	6	4

Za ženine iz vzorca so rezultati naslednji: povprečna starost je bila 29 in modalna 22 let. In še razdelitev po starostnih kohortah:

Leta	25—24	25—29	30—34	35—39	40—45	Nad 45
Število	10	4	1	3	1	1

Pred komentiranjem dobljenih rezultatov moram opozoriti še na nekaj. Ni namreč jasno, ali gre pri osebah, katerih starost nam je znana, za prvo poroko ali ne. V poročnih knjigah pri njih sicer ni oznake »viduus« ali »vidua«, vendar sodim, da ta podatek ni dosledno beležen. To sklepam na podlagi tega, ker pri nekaterih ženinih iz vzorca, za katere je iz repertorija krstne knjige razvidno, da ne gre za njihovo prvo poroko, oziroma da so se poročali še kasneje, iz poročne knjige tega ne razberemo. O nedoslednosti vpisovanja tega podatka sklepam tudi zaradi neenakomerne razpršenosti označenih vdovcev in vdov med ostalimi (tako jih je v desetletju 1681—1690 vpisanih 96, v desetletju 1661—1670 pa 3) in spričo dejstva, da jih je med vsemi mladoporočenci le 169, kar je premalo glede na kratko življenjsko dobo in iz te izhajajočo relativno kratkotrajnost zakona. Kljub pravkar povedanemu pa gre pri nevestah, katerih starost sem uspel ugotoviti v glavnem za prvo poroko. Polovica jih je mlajših od 20, štiri petine pa od 25 let. V mrliški knjigi stolne župnije so sicer tudi vpisane vdove te starosti, a so redke in je torej tako starih kandidatk za drugo poroko zelo malo, čeprav je seveda treba dopuščati, da so in da obstaja majhna možnost, da je tudi katera od zgornjih nevest že vdova. Ker pa ocenjujem takšno možnost kot zelo majhno, je izračunana povprečna starost 21 let precej točna. Temu v prid govori tudi majhna razlika med povprečno in modalno starostjo in sorazmerno majhna razpršenost vrednosti.

Povprečna starost ljubljanske neveste iz stolne župnije je bila potemtakem v drugi polovici 17. stoletja okoli 20 let.

Za ženina pa tega iz zbranih podatkov ne moremo določiti. Izračunana povprečna starost je previsoka. Med zgornjimi 20 ženini je namreč verjetnost, da so med njimi vdovci, dosti večja, kot je bila ta možnost pri nevestah. Četrtnina jih je starejših kot 35 let in so bili ob poroki v letih, ki so v takratnem pojmovanju gotovo veljala kot zrela ali celo starejša. Prva poroka v taki starosti pa tudi takrat ni mogla biti običajna. Ker je modalna starost ženinov našega vzorca precej nižja od povprečne, je bila zato običajna starost Ljubljančanov iz stolne župnije ob poroki vsaj nekaj let nižja od izračunane povprečne starosti.

Od vprašanja starosti mladoporočencev se obračamo k vprašanju števila v prvem zakonu rojenih otrok. Za naših 93 parov jih iz že navedenih vzrokov ugotovimo le 119. To pa pomeni, da v primeru Ljubljane z analizo slučajno izbranih porok, vpisanih v poročno knjigo stolnice, neposredno ne moremo dobiti tega podatka.

O otrocih v zakonu nam nekaj povejo medporodni intervali. Čim manjši so, tem več je rojenih otrok. Povprečni razmak med dvema porodoma je po naših podatkih znašal 35,2 meseca ali 2 leti in 11 mesecev. Najmanjši je bil med 3. in 4. otrokom, največji pa med 6. in 7. otrokom:

Interval	Med 1. in 2. otrokom	2. in 3.	3. in 4.	4. in 5.	5. in 6.	6. in 7.	7. in 8.
	30,4 mes.	38,4 mes.	27,4 mes.	37,5 mes.	36,2 mes.	41,2 mes.	41 mes.

Oglejmo si še interval med poroko in prvim porodom. Če ga izračunamo kot aritmetično sredino, je presenetljivo visok — 32,5 meseca. V prvi vrsti pa je to rezultat treh

zelo velikih intervalov (130, 137, 141 mesecev) in ne daje prave slike. Mnogo realnejšo dobimo, če določimo modalni razred:

Razmak	do 9 mes.	9—18	19—27	28—36	37—45	46—54	55—63	64—72	73—82	82 in več
Število rojstev	2	22	4	3	3	3	1	—	1	5

Modalni razred je 9—18 mesecev, kar kaže na to, da so stolni župljani svoje zakonske dolžnosti vzeli zares. Podatek, da sta bila samo dva otroka iz vzorca (4,65 %) predzakonsko spočeta, navaja na sklep, da je šele zakon legitimiral spolno življenje. O tem priča tudi za mesto z velikim pretokom ljudi majhno število nezakonskih otrok (6,78 %). Očitno je prišlo v primerjavi s tolerantnim 16. stoletjem²⁸ do spremembe v gledanju ljudi na to življenjsko plat. Odnos do spolnosti je postal strožji, kar je gotovo v veliki meri posledica okrepljene pozicije iz protireformacijskega boja zmagovito izšle katoliške cerkve in od tod izvirajoče možnosti večjega vpliva na oblikovanje vedenjskih in vrednostnih norm. Malo število otrok, katerih predzakonsko spočetje je šele naknadno dobilo legitimacijo s poroko, pa je zanimivo še z enega vidika. Zdi se namreč, da je obstajala jasna razmejitev med tistimi, ki so spočenjali otroke v zakonu in onimi, ki so to počeli zunaj. Izvenzakonska spolnost je bila v veliki meri omejena na tiste sloje, ki so producirali nezakonske otroke. Kolikor je iz podatkov o nezakonskih otrocih moč razbrati v krstnih knjigah, gre pri njihovih starših večinoma za dva tipa: gospodar (v glavnem plemič, ni pa nujno) — dekla ali hlapec — dekla. Vprašanje je seveda, ali je bila ta razmejitev tako jasna in redukcija izvenzakonske spolnosti na nižje (in deloma privilegirane) sloje tako dosledna, kot bi se dalo sklepati iz gornjega premisleka. Toda do nekega premika v mentaliteti je v 17. stoletju moralo priti, saj ne najdemo več podatkov kot za 16. stoletje, da v prid prešuštnice posreduje mož in še sosedje,²⁹ kar pomeni, da niti zakonolomstvo ni bilo dojeno kot strašen prekršek.

Za konec razdelka o zakonu pa se na kratko dotaknimo še problema povprečne dolžine zakona. Določata jo dva dejavnika: večja izmed povprečnih starosti partnerjev ob poroki in nižja od povprečnih starosti odraslih moških oziroma odraslih žensk. Povprečne starosti sem izračunal na podlagi vseh med leti 1650—1680 v mrliške knjige stolne župnije vpisanih oseb. Za odrasle moške je 46,6 leta, za odrasle ženske pa 46,2 leta.

Veljavnost teh rezultatov za celotno župnijo pa je vprašljiva, saj je dobljena na podlagi podatkov za populacijo, ki zagotovo ni vzorčna. Ker je v to mrliško knjigo vpisanih veliko pripadnikov višjih slojev, kjer lahko pričakujemo daljšo življenjsko dobo, sta izračunani povprečni starosti verjetno previsoki. Ker tudi izračunana povprečna starost ženinov ni preveč natančna, lahko povprečno trajanje zakona le ocenimo. Ocenjujem ga na približno 15—20 let.³⁰ Upoštevanje podatka o medporodnih intervalih in »čakalni dobi« za prvega otroka pa lahko približno določimo tudi število v zakonu rojenih otrok, ki znaša 5—6 otrok.

V prispevku smo se z različnim uspehom lotevali različnih vprašanj. Vseh, ki se ob podatkih matičnih knjig postavljajo, se seveda nismo. Naj omenim npr. možnost ugotavljanja etnične strukture ljubljanskega prebivalstva na podlagi imen in priimkov pisanih oseb, ali možnost na podlagi oznake »dominus«, ki je včasih zabeležena poleg vpisanega imena, ugotoviti, kako tedanja družba vidi svojo družbeno razslojenost. »Dominus« gotovo pomeni, da gre za človeka, ki uživa ugled, ki pa ni plemič. Le-ti so namreč označeni kot »nobilis«, »prae nobilis«, ali »illustrissimus dominus«. Z »dominus« so označeni npr. zdravniki in pravniki, pa tudi številni drugi, katerih poklic pa ni označen. Identificirati bi jih morali s pomočjo kakega drugega vira, morda z mestnimi davčnimi knjigami, da bi ugotovili kriterij, po katerem nekemu pritiče tako nazivanje. Na podlagi botstva in poročnih prič bi bilo mogoče ugotovljati povezave med ljudmi. Zanimivi so zlasti tisti primeri, ko je plemič boter ali poročna priča nekemu, ki ni označen niti kot »dominus«. Tudi tukaj bi bilo potrebno identificirati oba in potem ugotavljati, ali gre v takem primeru za dobrohotnost gospodarja, ali pa gre za plemiškega parvenija, ki še vedno ohranja stike s socialno sredino, iz katere je izšel.

Vidimo torej, da so podatki in spodbude, ki jih ponujajo matične knjige, številne, vendar je za njihovo osvetlitev čisto treba pritegniti še podatke iz drugih virov. Ugotovili pa smo tudi, kje se izkoriščanju matičnih knjig postavlja meja. Omejitve se pojavijo

že zato, ker mrliške knjige župnije sv. Petra niso popolne in zato, ker mnogi podatki niso beleženi enotno in dosledno. Omejitve pa izhajajo tudi iz značaja same populacije, katere slika so matične knjige. Velika prostorska gibljivost ljubljanskega prebivalstva otežuje rekonstrukcijo družine in števila v zakonu rojenih otrok tako, da sem na ti dve za demografski razvoj in poznavanje družine tistega časa pomembni vprašanji odgovoril le približno, kar pa ne pomeni, da podatki iz matičnih knjig ne omogočajo dati boljši odgovor. V določeni meri pa je omejitev tudi čas, ki je potreben, če hočemo pregledati matične knjige takega mesta kot je Ljubljana za dobo petdeset let. Bolj učinkovito je zato analizirati matične knjige manjšega področja z bolj statičnim prebivalstvom. Pri tem mislim zlasti na podeželje. S povezavo podatkov iz matrik z onimi iz urbarja bi lahko zajeli preprostega človeka, ki sicer o svoji eksistenci v zgodovini ni pustil zelo veliko sledov v vseh njegovih socialnih in individualnih razsežnostih.

OPOMBE

1. V. Valenčič: Popis družinskih poglavarjev 1. 1660 in število prebivalstva v Ljubljani, Kronika 3, 1955, Ljubljana, str. 180. Na seznamu je tudi Gradišče, ki ga je dr. Miklavčič postavil v župnijo sv. Petra. Primerjaj M. Miklavčič: Predjožefinske župnije na Kranjskem v odnosu do politične uprave, Ljubljana 1945, str. 31. — 2. Nadškof. arhiv Ljubljana, Župnijski arhivi, Lj. — sv. Nikolaj: R fasc. 1, 2. P fasc. 12. M. fasc. 14, 15. — 3. Nadškof. arh. Lj., Žup. arh., Lj. — sv. Peter: R fasc. 1, 2. M fasc. 17. — 4. Teh primerov pa ni veliko in proti koncu stoletja skoraj izginejo. — 5. Kot dokaz o doslednosti krstov navedimo, da najdemo primere, ko je bil novorojenec »ob debilitate« krščen kar na domu. — 6. V. Valenčič: Popis ... isti: O gospodarski strukturi ljubljanskega prebivalstva v začetku 18. stoletja, Kronika 5, 1957, Ljubljana, str. 5—13. — 7. V. Valenčič: Popis ... str. 181, Gospodarska struktura ... str. 7. — 8. A. Wertheimer — Baletič: Demografija. Stanovništvo i ekonomski razvitak, Zagreb 1982, str. 95. — 9. V. Valenčič: Žitna trgovina na Kranjskem in ljubljanske žitne cene od srede 17. stoletja do prve svetovne vojne, Ljubljana 1977, str. 123 (363). — 10. O tem Cambridge Economic History, Volume IV, Cambridge, str. 70, Imhof: Bevölke-

runsgeschichte und historische Demographie v Historische Sozialwissenschaften, Göttingen 1977, str. 18. Morda preveč afirmativno izjavo o maltuzijanskem vedenju Ljubljančanov je treba seveda problemizirati, ker so bili kontracepcijski načini (coitus interruptus) v tem času poznani predvsem višjim slojem, ki jih porast življenjskih stroškov ni prizadel. Zato je morda tudi možno, da je padec rodnosti v Ljubljani povezan z začasno sterilnostjo žensk nižjih slojev zaradi slabih življenjskih pogojev ali s seksualno abstinenco. Morda pa z navedenim dvigom cen ni v zvezi in je povsem slučajen. Glej o tem predmetu tudi L. Stone: The Family, Sex and Marriage in England 1500—1800, London 1984, str. 261—267, in J. L. Flandrin: Familles. Parenté, maison, sexualité dans l'ancienne société, Paris 1984, str. 188—192. — 11. Te številke se nanašajo na tiste umrle, pri katerih ni izrecne oznake, da so tujci. — 12. Glej P. Chaunu: Civilizacija klasične Evrope, Beograd 1977, str. 201 in dalje. Kot primer take demogr. katastrofe glej za Nemčijo v času 30-letne vojne Cambridge Economic History, str. 41—42. — 13. Za kugo glej A. Koblar: O človeški kugi na Kranjskem, IMK 1. 1881, str. 39—55. — 14. V. Valenčič: V op. 9 cit. delo, str. 139—140 (379—380). — 15. Ibidem. — 16. Kot primer akutne krize glej P. Goubert: En Beauvais: Problèmes démographiques du 17. siècle, Annales 7, 1952, str. 461 in dalje. — 17. Za preizkus sem ugotovil še število umrlih iz stolne župnije v prvem desetletju 18. stoletja in izračunal stopnjo umrljivosti, ki je skoraj enaka kot desetletje prej: 42,7‰. — 18. V. Valenčič: Popis ... str. 180. — 19. Do te starosti so smatrali kot otroci tudi umrli dečki in deklice. Aprila 1674 je v mrl. knjigo vpisan »prolis Joanni Kissel noé Ignatius anorum 14«. — 20. V. Valenčič: Popis ... str. 181. — 21. R. Mols: Die Bevölkerung Europas 1500—1700, v Europäische Wirtschaftsgeschichte, Band 2, Stuttgart — New York 1978, str. 13. — 22. Statistisches über die Bevölkerungsbewegung in Jahre 1786, v MMK X, 1897, str. 76. — 23. Skupno je bil rojen 3201 otrok, umrlo pa je 3529 ljudi. — 24. Roj. 2189, umrlo 2530 ljudi. — 25. Interpolirane vrednosti za leto 1691 in 1700 sta 5744 in 5960 prebivalcev. — 26. Nadškof. arhiv Ljubljana, Žup. arhivi, Lj. — sv. Nikolaj, R fasc. 10. — 27. Za tri žene in eno nevesto sem starost ugotovil iz mrliških knjig. — 28. Mal: Stara Ljubljana in njeni ljudje, Ljubljana 1957, str. 38—43. — 29. Mal. op. cit. str. 44. — 30. Starosti iz katerih sem izhajal pri tej približni oceni sta: 46 let — starost moških ob smrti in 29 let — starost moških ob poroki.